

*До разової спеціалізованої вченої ради
Національного університету
«Одеська юридична академія»*

РЕЦЕНЗІЯ

рецензента, доктора юридичних наук, професора

Возняковської Крістини Анатоліївни

на дисертацію **Поповича Павла Олександровича** на тему:

**«Непоіменовані способи забезпечення виконання зобов'язань у сфері
зовнішньоекономічної діяльності»,**

поданої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю **081 «Право»**

Загальна характеристика дисертаційної роботи

Дисертаційна робота Поповича Павла Олександровича присвячена комплексному дослідженню господарсько-правового регулювання непоіменованих способів забезпечення виконання договірних зобов'язань у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Обрана тема належить до числа актуальних і водночас недостатньо досліджених напрямів сучасної науки господарського права, що зумовлено як активною трансформацією міжнародного торговельного обороту, так і розвитком новітніх договірних конструкцій, цифрових технологій та альтернативних механізмів забезпечення виконання договірних зобов'язань. У сучасних умовах здійснення зовнішньоекономічної діяльності класичні способи забезпечення виконання зобов'язань далеко не завжди дозволяють належним чином врахувати специфіку міжнародного господарського обороту, багатоваріантність колізійного регулювання, використання цифрових активів, смарт-контрактів, міжнародних торговельних звичаїв та інших інструментів сучасної транснаціональної комерції. Саме тому звернення автора до проблематики непоіменованих способів забезпечення виконання

зобов'язань є своєчасним і повністю відповідає сучасним потребам розвитку господарського законодавства України, особливо в умовах європейської інтеграції та післявоєнної економічної відбудови держави.

Слід позитивно відзначити, що автор не обмежує предмет дослідження виключно аналізом чинного українського законодавства. Дисертація ґрунтується на широкому використанні міжнародних джерел, положень *Lex Mercatoria*, права Європейського Союзу, міжнародної торговельної практики, сучасних цифрових механізмів забезпечення виконання договірних зобов'язань, а також зарубіжної юридичної доктрини. Такий підхід дозволив сформулювати комплексне бачення проблематики та уникнути надмірної концентрації виключно на внутрішньодержавному нормативному матеріалі.

Структура дисертації є логічною та внутрішньо узгодженою. Робота складається зі вступу, трьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Побудова дослідження характеризується послідовним переходом від загальнотеоретичних положень щодо зовнішньоекономічного контракту та господарсько-правового механізму забезпечення його виконання до аналізу окремих різновидів непоіменованих способів забезпечення, а також особливостей їх застосування у сфері транспортування, інвестування та спільної фінансової діяльності. Саме така структура забезпечує внутрішню логіку дослідження та створює належне підґрунтя для формування комплексних наукових висновків.

Позитивної оцінки заслуговує методологічна основа дисертації. Автор використовує діалектичний, системно-структурний, функціональний, компаративістський, формально-юридичний та порівняльно-правовий методи дослідження. Важливо, що наведений перелік методів не має декларативного характеру. Аналіз змісту роботи свідчить про їх реальне використання при дослідженні господарсько-правової природи непоіменованих способів забезпечення, аналізі міжнародного досвіду та формуванні авторських законодавчих пропозицій.

Безперечною перевагою дисертації є її концептуальна цілісність. На відміну від багатьох сучасних досліджень, у яких окремі підрозділи мають відносно автономний характер, у даній роботі всі структурні елементи підпорядковані реалізації єдиної наукової ідеї - обґрунтуванню необхідності розширення господарсько-правового інструментарію забезпечення виконання зовнішньоекономічних зобов'язань шляхом використання непоіменованих договірних конструкцій. Саме ця концепція проходить через усю дисертацію та забезпечує її логічну завершеність.

Особливу увагу привертає обсяг заявленої автором наукової новизни. У дисертації сформульовано значну кількість положень, які автор відносить до категорії «уперше», «удосконалено» та «набули подальшого розвитку». Серед них заслуговують на увагу запропоновані визначення непоіменованих способів забезпечення виконання зовнішньоекономічних зобов'язань як Security & Risk Management Protocols, концепція алгоритмічної невідворотності виконання договірних зобов'язань, положення щодо цифрового притримання (Digital Lien), пропозиції стосовно застосування смарт-контрактів, цифрових активів, DAO, Direct Enforcement та інших сучасних правових конструкцій. Саме використання цих категорій свідчить про прагнення автора інтегрувати новітні цифрові механізми у систему господарсько-правового забезпечення виконання договірних зобов'язань.

Окремо слід відзначити високий рівень сучасності дослідження. Автор активно використовує категорії, які лише нещодавно стали предметом наукового осмислення у вітчизняній юридичній науці, зокрема DAO (Decentralized Autonomous Organizations), Digital Lien, Blockchain Escrow, алгоритмічні застереження, цифрові активи, стейблкоїни, Direct Enforcement, Lex Informatica, що свідчить про прагнення інтегрувати до національної господарсько-правової доктрини новітні досягнення міжнародної юридичної науки та практики міжнародного комерційного обороту. Саме ця обставина є однією з найбільш сильних сторін дисертаційної роботи та суттєво відрізняє

її від більшості сучасних досліджень у сфері забезпечення виконання договірних зобов'язань.

Перший розділ дисертації «Зовнішньоекономічний контракт у світлі модернізації господарського законодавства як підстава застосування непоіменованих способів його забезпечення» (с. 20–75) виконує фундаментальну функцію у структурі дослідження, оскільки саме в ньому автор формує методологічну основу всієї подальшої роботи.

У підрозділі 1.1 «Зовнішньоекономічний контракт як різновид господарського договору та форма непоіменованих способів забезпечення» (с. 20–36) автор досліджує правову природу зовнішньоекономічного контракту, аналізує його місце у системі господарських договорів та обґрунтовує необхідність використання непоіменованих способів забезпечення виконання відповідних зобов'язань.

Безперечною перевагою підрозділу є прагнення автора показати еволюцію зовнішньоекономічного контракту не лише як різновиду цивільно-правового чи господарського договору, а як складного юридичного інструмента міжнародного комерційного обороту, що функціонує під впливом національного законодавства, міжнародних договорів, торговельних звичаїв, принципів *Lex Mercatoria* та автономії волі сторін. Саме така багаторівнева характеристика дозволяє автору надалі логічно перейти до обґрунтування можливості використання договірних конструкцій, які прямо не передбачені українським законодавством, але широко застосовуються у міжнародній комерційній практиці.

Позитивно характеризує дослідження і те, що автор не протиставляє поіменовані та непоіменовані способи забезпечення виконання зобов'язань, а розглядає їх як взаємодоповнювальні елементи єдиної системи господарсько-правового забезпечення виконання зовнішньоекономічних контрактів. Такий висновок виглядає достатньо аргументованим і відповідає сучасним тенденціям розвитку міжнародного комерційного права.

Підрозділ 1.2 «Господарсько-правовий механізм (умови та порядок) застосування непоіменованих способів забезпечення виконання зовнішньоекономічних контрактів» (с. 37–59) належить до найбільш теоретично насичених частин дисертації. Саме тут автор намагається сформулювати власне бачення господарсько-правового механізму використання непоіменованих способів забезпечення виконання договірних зобов'язань.

Позитивної оцінки заслуговує спроба автора систематизувати умови застосування таких способів, визначити їх місце у механізмі реалізації договірних правовідносин та запропонувати критерії їх допустимості в українському правопорядку. Особливо цінним видається прагнення автора поєднати традиційні господарсько-правові конструкції із сучасними цифровими інструментами забезпечення виконання зобов'язань, що відповідає сучасним тенденціям розвитку міжнародного комерційного обороту.

Науковий інтерес становить і запропонована автором концепція відкритої системи способів забезпечення виконання договірних зобов'язань. Фактично автор обґрунтовує необхідність відмови від закритого переліку способів забезпечення, передбаченого цивільним законодавством, та переходу до моделі, за якої сторони зовнішньоекономічного контракту можуть використовувати будь-які договірні конструкції, що не суперечать імперативним нормам права, принципам добросовісності та публічному порядку.

Особливе місце у структурі першого розділу займає підрозділ 1.3 «Європейські орієнтири застосування та розвитку непоіменованих способів забезпечення виконання зовнішньоекономічних контрактів» (с. 60–75). Саме він демонструє здатність автора працювати з іноземними джерелами, сучасною європейською доктриною та міжнародною торговельною практикою.

Автор здійснює ґрунтовний аналіз сучасних тенденцій розвитку європейського договірного права, принципів *Lex Mercatoria*, практики

використання делькредере, ескроу, сучасних моделей договірної забезпечення виконання міжнародних контрактів. Позитивно характеризує роботу те, що порівняльно-правовий матеріал використовується не як самоціль, а як інструмент обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення українського законодавства. Особливо переконливо виглядає аналіз інституту делькредере як альтернативного механізму мінімізації комерційних ризиків у зовнішньоекономічній діяльності. Автор слушно пов'язує його розвиток із процесами децентралізації державного контролю та розширення ролі професійних посередників у міжнародній торгівлі.

Другий розділ дисертації «Загальна характеристика непоіменованих способів забезпечення виконання зобов'язань зовнішньоекономічного характеру» (с. 76–138) є центральним у структурі всього дослідження, оскільки саме в ньому автор переходить від загальнотеоретичного аналізу до розроблення власної концепції непоіменованих способів забезпечення виконання зовнішньоекономічних зобов'язань.

Підрозділ 2.1 «Поняття та ознаки непоіменованих способів забезпечення виконання договірних зобов'язань зовнішньоекономічного характеру» (с. 76–106) є найбільш дискусійною частиною дисертації, що цілком закономірно з огляду на складність досліджуваної проблематики. Саме тут автор формулює власне визначення непоіменованих способів забезпечення виконання зобов'язань, пропонує систему їх класифікації та обґрунтовує необхідність розширення традиційного розуміння інституту забезпечення виконання зобов'язань.

Заслуговує підтримки висновок автора про те, що перелік способів забезпечення виконання зобов'язань, визначений чинним цивільним законодавством, не може розглядатися як вичерпний для сфери зовнішньоекономічної діяльності. Такий підхід узгоджується із принципом свободи договору та сучасною міжнародною торговельною практикою, у межах якої учасники господарського обороту широко використовують

інструменти, що не мають прямого законодавчого закріплення, однак забезпечують належне виконання договірних зобов'язань.

Науковий інтерес викликає запропонована автором характеристика непоіменованих способів забезпечення як відкритої системи правових інструментів, здатної адаптуватися до швидкої трансформації міжнародних господарських відносин. Автор переконливо демонструє, що сучасний розвиток цифрової економіки значно випереджає темпи оновлення національного законодавства, а тому саме договірна автономія стає основним механізмом створення нових способів мінімізації комерційних ризиків.

У підрозділі 2.2 «Майнові непоіменовані способи забезпечення виконання договірних зобов'язань зовнішньоекономічного характеру» (с. 107–121) автор досліджує найбільш поширені сучасні моделі майнового забезпечення виконання міжнародних контрактів.

Безумовною перевагою цього підрозділу є комплексність аналізу. Автор не обмежується традиційними конструкціями застави чи гарантії, а досліджує Escrow Agreement, резервні рахунки, Digital Lien, blockchain-інструменти, механізми автоматичного блокування активів, а також інші способи забезпечення, що активно використовуються у сучасній міжнародній комерційній практиці. Саме це дозволяє говорити про високий ступінь актуальності проведеного дослідження. Автор переконливо доводить, що використання цифрових активів та технології blockchain не змінює правову природу забезпечувального зобов'язання, однак істотно трансформує способи його реалізації.

Підрозділ 2.3 «Немайнові непоіменовані способи забезпечення виконання договірних зобов'язань у сфері зовнішньоекономічної діяльності» (с. 122–138) є, без перебільшення, найбільш новаторською частиною другого розділу. Саме тут найбільшою мірою проявляється авторський підхід до розуміння сучасного механізму забезпечення виконання зовнішньоекономічних договорів. Автор виходить за межі традиційного розуміння забезпечувальних зобов'язань як виключно майнових конструкцій

та пропонує розглядати організаційні, інформаційні, цифрові та репутаційні механізми як самостійні інструменти забезпечення належного виконання контрактних обов'язків. Перевагою дослідження є те, що автор не намагається механічно перенести класичні цивілістичні конструкції на сучасні цифрові правовідносини. Натомість він обґрунтовує необхідність формування нового підходу до забезпечення виконання договірних зобов'язань, відповідно до якого стимулом належної поведінки контрагентів можуть виступати не лише майнові санкції, але й алгоритмічні, організаційні, інформаційні та репутаційні механізми впливу.

Особливий науковий інтерес становить аналіз автором сучасних цифрових моделей забезпечення виконання зобов'язань, зокрема використання автоматизованих процедур контролю виконання договірних умов, алгоритмічних обмежень доступу до цифрових ресурсів, багаторівневих систем підтвердження виконання договірних обов'язків та інших технологічних інструментів. Автор переконливо демонструє, що розвиток цифрових технологій поступово трансформує саме розуміння категорії «забезпечення виконання зобов'язання», зміщуючи акцент із подальшої відповідальності боржника на попередження самого факту порушення договору. На думку рецензента, саме ця ідея є однією з найбільш вагомих теоретичних переваг дисертації, оскільки вона демонструє сучасне бачення еволюції господарсько-правових механізмів забезпечення виконання договірних зобов'язань.

Третій розділ дисертації «Особливості застосування непоіменованих способів забезпечення виконання зобов'язань в окремих видах зовнішньоекономічної діяльності» є логічним завершенням проведеного дослідження та демонструє прагнення автора перейти від загальнотеоретичних конструкцій до їх практичного застосування у конкретних сферах міжнародного господарського обороту. Автор аналізує специфіку використання непоіменованих способів забезпечення виконання зобов'язань залежно від характеру зовнішньоекономічних правовідносин, що

позитивно характеризує дослідження та свідчить про прагнення забезпечити його практичну спрямованість.

У підрозділі 3.1, присвяченому застосуванню непоіменованих способів забезпечення у сфері міжнародних перевезень та логістичної діяльності, автор переконливо демонструє, що традиційні способи забезпечення виконання договірних зобов'язань не завжди відповідають потребам сучасного міжнародного транспортного бізнесу. Позитивно слід оцінити комплексний аналіз міжнародної транспортної документації, цифрових транспортних документів, багаторівневих моделей контролю виконання договірних обов'язків та сучасних електронних платформ управління логістичними процесами. Автор аргументовано доводить, що саме цифровізація транспортних правовідносин обумовлює необхідність трансформації класичних забезпечувальних конструкцій. Особливий інтерес становить висновок автора про можливість використання комбінованих моделей забезпечення виконання транспортних контрактів, які поєднують майнові, організаційні та цифрові інструменти. Такий підхід видається обґрунтованим, оскільки сучасна практика міжнародної логістики дедалі частіше використовує саме

Другий підрозділ третього розділу присвячений застосуванню непоіменованих способів забезпечення виконання зобов'язань у сфері міжнародної інвестиційної діяльності. Саме цей підрозділ демонструє прагнення автора інтегрувати сучасні фінансові інструменти у систему господарсько-правового забезпечення виконання зовнішньоекономічних контрактів. Автор детально аналізує механізми ескроу, інвестиційних гарантій, умовного депонування активів, цифрових фінансових інструментів та сучасних моделей розподілу ризиків між учасниками міжнародних інвестиційних проєктів. Позитивної оцінки заслуговує висновок автора про те, що у сфері міжнародного інвестування забезпечувальна функція дедалі частіше реалізується не шляхом застосування санкцій після порушення договору, а шляхом створення механізмів, які роблять саме порушення

економічно не вигідним або технологічно неможливим. Саме цей підхід можна вважати одним із концептуальних положень усієї дисертації.

Науковий інтерес становить також аналіз цифрових фінансових активів як потенційних інструментів забезпечення виконання інвестиційних зобов'язань. Автор демонструє достатній рівень обізнаності із сучасними тенденціями розвитку міжнародних фінансових ринків та пропонує власне бачення можливостей використання цифрових активів у міжнародному інвестуванні.

Останній підрозділ дисертації присвячений застосуванню непоіменованих способів забезпечення виконання зобов'язань у сфері спільної господарської діяльності та інших складних моделей міжнародного співробітництва. Саме ця частина роботи демонструє прагнення автора сформулювати універсальний підхід до використання непоіменованих забезпечувальних конструкцій незалежно від конкретного виду зовнішньоекономічних правовідносин. Автор обґрунтовує можливість використання комплексних моделей забезпечення, які поєднують договірні, організаційні, інформаційні та цифрові механізми впливу на поведінку контрагентів. Заслуговує підтримки висновок про те, що ефективність сучасних забезпечувальних конструкцій дедалі менше залежить від подальшого застосування юридичної відповідальності та дедалі більше - від правильного конструювання самого договірного механізму. На думку рецензента, саме ця ідея проходить через усю дисертацію та є її концептуальним ядром.

Загальна оцінка наукової новизни та практичного значення

Дисертація справляє враження цілісного, логічно завершеного та концептуально виваженого наукового дослідження. Автор продемонстрував здатність працювати на стику господарського права, міжнародного приватного права, права міжнародної торгівлі та сучасних цифрових технологій.

Особливої уваги заслуговує те, що дисертант не обмежився аналізом чинного законодавства, а запропонував власну концепцію модернізації системи забезпечення виконання зовнішньоекономічних зобов'язань. Саме ця концепція, побудована на ідеї відкритості переліку забезпечувальних конструкцій, інтеграції цифрових технологій та використання міжнародного комерційного досвіду, становить найбільшу наукову цінність роботи.

Позитивно характеризує дисертацію також високий рівень використання іноземної наукової літератури, міжнародних документів та сучасної доктрини міжнародної торгівлі. Робота істотно відрізняється від більшості сучасних дисертацій саме масштабом використання зарубіжного матеріалу та прагненням інтегрувати його у вітчизняну господарсько-правову науку.

Попри загальне позитивне враження від дисертаційної роботи, високий рівень її теоретичної підготовки та практичну значущість отриманих результатів, окремі положення дослідження мають дискусійний характер і можуть стати предметом подальшого наукового обговорення.

По-перше, потребує додаткового обґрунтування запропонована автором концепція відкритої системи непоіменованих способів забезпечення виконання зобов'язань. Хоча сама ідея відповідає сучасним тенденціям розвитку міжнародного комерційного права, у роботі фактично не сформульовано універсальних юридичних критеріїв, які дозволяли б відмежувати власне забезпечувальні конструкції від інших договірних механізмів розподілу комерційних ризиків чи організації виконання зобов'язань. Відсутність таких критеріїв може створювати труднощі при застосуванні запропонованої концепції у правозастосовній практиці.

По-друге, автор активно використовує нові доктринальні категорії (Security & Risk Management Protocols, Direct Enforcement, Digital Lien, алгоритмічна невідворотність виконання зобов'язань, Lex Informatica тощо), що безумовно свідчить про сучасний характер дослідження. Водночас не всі ці поняття достатньо інтегровані у вітчизняний категоріальний апарат

господарського права. На думку рецензента, доцільним було б більш детально показати їх співвідношення із вже існуючими категоріями цивільного, господарського та міжнародного приватного права, а також визначити, чи йдеться про нові самостійні правові інститути, чи лише про нові форми реалізації традиційних забезпечувальних конструкцій.

По-третє, аналізуючи цифрові технології, автор широко використовує приклади функціонування смарт-контрактів, цифрових платформ, DAO, blockchain-інструментів та цифрових активів. Такий підхід є сучасним і методологічно виправданим. Разом із тим практично поза межами дослідження залишилися питання юридичної відповідальності за програмні помилки, збої алгоритмів, втручання у програмний код, а також розподіл ризиків між учасниками цифрових платформ. Саме ці аспекти сьогодні активно досліджуються у європейській та американській юридичній літературі й мають безпосереднє значення для ефективності запропонованих автором моделей.

По-четверте, у роботі значна увага приділяється автономії волі сторін зовнішньоекономічного договору як підґрунтя для використання непоіменованих забезпечувальних конструкцій. Така позиція загалом є обґрунтованою. Проте дисертація містить недостатньо детальний аналіз меж реалізації цієї автономії, зокрема її співвідношення з імперативними нормами національного законодавства, публічним порядком, валютними обмеженнями та вимогами міжнародного санкційного регулювання. Зважаючи на сучасні умови здійснення зовнішньоекономічної діяльності, зазначені питання потребували б більш ґрунтовного висвітлення.

Наведені зауваження не ставлять під сумнів наукову цінність дисертації, мають переважно дискусійний характер та можуть бути предметом подальших досліджень автора.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.

Аналіз тексту дисертації Поповича Павла Олександровича на тему «Непоіменовані способи забезпечення виконання зобов'язань у сфері

зовнішньоекономічної діяльності» дає підстави стверджувати, що під час її виконання автором дотримано принципів академічної доброчесності. У роботі належним чином оформлено посилання на використані джерела, коректно відображено наукові ідеї, положення та результати попередніх досліджень, наведено достовірні відомості про результати власної наукової діяльності, а також застосовано сучасні та обґрунтовані методи наукового пізнання. Ознак академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації чи інших порушень академічної доброчесності під час аналізу дисертації не виявлено.

Дисертаційна робота є завершеним, самостійним і цілісним науковим дослідженням, виконаним на належному теоретико-методологічному рівні. Робота відзначається логічною структурою, послідовністю викладу матеріалу, належним рівнем аргументації та внутрішньою концептуальною єдністю. Сформульовані автором висновки й пропозиції є достатньо обґрунтованими, мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення, а також можуть бути використані у подальшій науковій, нормотворчій і правозастосовній діяльності.

Обсяг основного тексту дисертації відповідає вимогам, встановленим до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії. Мова викладу характеризується науковою коректністю, логічністю, чіткістю та послідовністю. Автор грамотно використовує спеціальну юридичну термінологію, а виклад матеріалу відзначається належним рівнем наукової культури, що забезпечує цілісне сприйняття дослідження та переконливість сформульованих висновків.

Загальний висновок

Дисертація Поповича Павла Олександровича на тему «Непоіменовані способи забезпечення виконання зобов'язань у сфері зовнішньоекономічної діяльності» є завершеним самостійним науковим дослідженням, виконаним на високому теоретико-методологічному рівні, у якому розв'язано актуальне наукове завдання, що має істотне значення для розвитку господарського права та вдосконалення правового регулювання

зовнішньоекономічної діяльності. Дисертаційна робота характеризується внутрішньою логічною завершеністю, системністю викладу матеріалу, належним рівнем аргументації, широким використанням національних і зарубіжних джерел, сучасної міжнародної доктрини та актуальної практики міжнародної торгівлі. Автор продемонстрував здатність до самостійного наукового пошуку, критичного осмислення існуючих доктринальних підходів і формулювання власних теоретичних положень та практичних рекомендацій.

За своїм змістом, структурою, рівнем наукової новизни, теоретичною та практичною значущістю дисертація Поповича Павла Олександровича «Непоіменовані способи забезпечення виконання зобов'язань у сфері зовнішньоекономічної діяльності» відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 р. № 261 (зі змінами), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44, а її автор - Попович Павло Олександрович - заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 - «Право» за спеціальністю 081 - «Право».

Рецензент,

професор кафедри господарського права і процесу

Національного університету

«Одеська юридична академія»,

доктор юридичних наук, професор

Крістіна ВОЗНЯКОВСЬКА